

Özge Özdemir, *Geçmişin İzleri: Altmışlı ve Yetmişli Yılların Kolektif Belleği*, İletişim Yayınları, 2023, 272 s.

Değerlendiren: Elif Kaşık

Sosyolojide öznel anlatımların ve deneyimlerin önemsenmesi ve nesneleştirilmesi metodolojik bir ayrım sürecine işaret etmektedir. Her ne kadar Maurice Halbwachs bellek çalışmalarının klasik dönem temsilcisi olarak değerlendirilse de bellek çalışmalarının yükselişi 1980 sonrası döneme denk gelmektedir. Bu bağlamda son yıllarda özellikle tarihçiler sözlü tarih çalışmalarına ilgilerini artırırken sosyologlar da bellek çalışmalarına yoğunlaşmaya başlamışlardır. Dolayısıyla belleğin kendi başına sadece öznellik üretmediği, aynı zamanda toplumsala dair izlerin de peşinin sürülebileceği keşfedilmiştir. Nitekim benzer tarihlerde doğmuş kişilerin anlatılarına başvurmak bir kuşak anlatısına, böylece kolektif belleğe ilişkin bilgiyi ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle başvuru olan öznel deneyimlerin toplumsal, kolektif bir analize dönüşmesi mümkün olmakta ve dönemin izleri ortaya çıkarılmaktadır.

Özge Özdemir'in *Geçmişin İzleri: Altmışlı ve Yetmişli Yılların Kolektif Belleği* adlı eseri, kolektif bellek üzerinden dönem okumasını yapması açısından buna iyi bir örnek olarak değerlendirilebilir. Özdemir, Kocaeli Üniversitesi ve Hacettepe Üniversitesi'nde İletişim Bilimleri alanında yüksek lisans ve doktora eğitimini tamamlamıştır ve şu an Goethe Üniversitesi'nde doktora sonrası çalışmalarına devam etmektedir. Akademik çalışma alanlarını; bellek çalışmaları, gündelik hayat, kültürel çalışmalar ve etnografi oluşturmaktadır. Değerlendirmesi yapılan kitap, yazarın 2021 yılında Hacettepe Üniversitesi İletişim Bilimleri Anabilim Dalı'nda tamamladığı doktora tezine dayanmaktadır. Yazar 60'lı ve 70'li yılları 12 Eylül'ü ortaya çıkaran sürece odaklanarak değerlendirmektedir. Başka bir deyişle

@ Arş. Gör. Elif Kaşık, Siirt Üniversitesi, elif.kasik@siirt.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-3713-5430>

📖 Kaşık, E. (2023). Özge Özdemir, Geçmişin izleri: altmışlı ve yetmişli yılların kolektif benliği. *Güncel Sosyoloji*, 1(1), 113-117.

📄 guncelsosyoloji.com

📅 Başvuru: 10.11.2023
Revizyon: 22.11.2023
Kabul: 30.11.2023
Online Basım: 15.12.2023

12 Eylül'den önceki yirmi yılda oluşan belleğin izlerini sürmeye çalışmaktadır. Bu noktada yazar, kitapta müziği, belleği ortaya çıkararak önemli bir unsur olarak araçsallaştırmaktadır. Her ne kadar yazar, özellikle 60'lı ve 70'li yılların kültürel iklimini ortaya çıkarmaya çalışsa da çoğu anlatıda dönemin siyasal iklimi de baskın bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Kitap giriş ve sonuç haricinde altı bölümden oluşmaktadır. Girişte yazar, çocukken duyduğu 12 Eylül anlatılarının bu konuyu seçmesinde itici bir merak uyandırdığını ve literatürde 12 Eylül'e dair çeşitli çalışmalar varken 12 Eylül'ü ortaya çıkararak altmışlı ve yetmişli yıllara dair çalışmaların yetersizliğinin konu seçiminde önemli unsurlar olduğunu belirtmektedir. Bu unsurlar yazarın altmışlı ve yetmişli yılları değerlendirme, aralarındaki farkları ve benzerlikleri analiz etme biçimine de yansımaktadır. Nitekim yazar, altmışlı ve yetmişli yılları ve özellikle seksenli yılları bugünü kuran önemli tarihsel süreçler olarak değerlendirmektedir. Bu nedenle altmışlı ve yetmişli yılların siyasal ikliminin neden olduğu kültürel ve toplumsal sonuçlara yer vermektedir. Dolayısıyla yazar, araştırmasının temel sorunsalını "altmışlı ve yetmişli yıllardaki belirli olayların nasıl hatırlandığı değil, bu yıllara dair nelerin hatırlandığı oldu" (s. 16) şeklinde açıklamaktadır. Yazar, bu yaklaşımın katılımcıların kendilerini daha rahat ifade etmelerine neden olduğu ve çok çeşitli anlatıların ortaya çıkmasını sağladığı için önemli bir imkân olarak değerlendirmektedir. Ancak bu durumun iyi yönetilmediği sürece araştırma için avantajın yanı sıra dezavantaja da dönüşebileceği gözden kaçırılmamalıdır. Yazarın bunu avantaja dönüştürdüğü kitap boyunca bütünlüklü bir anlatı sunmasından anlaşılmaktadır.

Araştırmanın çalışma grubunu 1940'lı ve 50'li yıllarda doğmuş 32 kişi ve 1930'larda doğmuş 3 kişi olmak üzere toplamda 35 kişi oluşturmaktadır. Aslında 1930'lu yıllarda doğan kişiler, araştırmacının kitap boyunca ortak anlatılarına yer vereceği kuşak anlatısına girmemektedir. Nitekim yazar kitapta bu kişilerin anlatılarını kuşak olgusu dışında tutmaktadır ancak onların da altmışlı ve yetmişli yıllara ilişkin deneyimlerini önemseydiği için çalışmadan çıkarmamıştır. Bu durum kolektif belleğin kuşak anlatıları üzerinden okunması amaçlanan bu araştırma için bağlam dışı kalmaktadır. Nitekim kitaba yönelik en büyük eleştiri araştırma metodolojisine dair bilgilendirmenin eksikliği olarak görülebilir. Kitapta araştırmacının katılımcılara nasıl ve ne şekilde ulaştığı, görüşme süreci, deneyimi ve özellikle katılımcıların sosyokültürel, ideolojik ve ekonomik arka planlarına ilişkin bilgiler bulunmamaktadır. Sadece görüşmecisi listesi eke eklenmiş orada da katılımcılara ilişkin genel sosyodemografik özelliklere yer verilmiştir. Ancak bu araştırmanın konusu ve bağlamı bellek ve bu belleği inşa eden unsurlar olduğu dikkate alındığında katılımcıların seçiminde özellikle hangi unsurların dikkate alındığı belirtilmeli ve bunun dönem anlatılarındaki öneminin vurgulanması gerekmektedir.

Aslında yazar bu unsurların öneminin oldukça farkındadır. Nitekim, zaman zaman katılımcıların o dönemki siyasi yönelimlerine ilişkin birkaç cümle kurmakta ya da sınıfsal

konunun önemini vurgulayan anlatılara yer vermektedir ancak katılımcıların arka planına ilişkin detaylı analizler yapmamaktadır. Bu durum okuyucu için katılımcıların ifadelerini anlamlandırırken çeşitli soru işaretlerine yol açmaktadır. Özellikle de öznel arası bir anlatım üzerinden kolektif belleğe odaklanan bu araştırma için en büyük eksiklik; katılımcı tercihinin detaylı bir biçimde açıklanmaması ve katılımcılara ilişkin bilgilerin yetersizliğidir.

Kitabın teorik arka planı, bellek literatürünün kapsamlı ve açıklayıcı bir anlatımıyla sunulmaktadır. Konuya ilişkin teorik çerçeve karmaşık ve uzun tutulmamıştır. Yazar, bellek çalışmalarının tarihsel gelişimini ele almakta ve bugünkü mevcut durumunu analiz etmektedir. Özellikle bellek çalışmalarının artmasında iki dünya savaşı, Holokost ve travma söyleminin önemli bir rol oynadığını belirtmektedir. Ayrıca son yıllarda bellek çalışmalarının artmasıyla birlikte çalışmaların kurumsallaşan bir özellik kazandığını düşünmektedir. Yazar, kuramsal çerçevede özellikle kolektif belleğe odaklanarak araştırmasının odaklandığı bağlamı ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda kolektif bellek kavramına yöneltilen eleştirilere değinmekte ve hatırlamanın unutmayla dolayısıyla moderniteyle ilişkisini ele almaktadır. Yazar, kolektif belleğin oluşumunda siyasal, tarihsel, toplumsal ve kültürel unsurların etkili olduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla bu yaklaşım yazarın bireylerin, öznel kişisel anlatılarından ziyade öznel arası bir anlatı sunmasına olanak sağlamaktadır.

Akabinde yazar Türkiye'nin 1960-1980 yılları arasındaki tarihsel gelişimine odaklanarak Türkiye'deki kolektif belleğin oluşumunda öne çıkan unsurlara değinmektedir. Bunun yanı sıra toplumsal hafızada bellek krizine neden olan Cumhuriyet reformlarını ele alarak ve örnekler vererek açıklamaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin tarihsel bir panoramasını sunmaktadır. Bu noktada yazar, radyo ve sinemalar aracılığıyla aktarılan toplumsal, kültürel ve siyasal gündemin kolektif belleği inşa etmede önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Bunlara ek olarak 60'lı yıllarda Batı Avrupa ülkelerine işçi göçünün özellikle Almanya'ya göç eden işçilerin Türkiye'ye geldiklerinde giyimleri, bindikleri araba, getirdikleri radyo ve plak gibi hediyeler aracılığıyla bir dönüşüm yarattıklarını ve Avrupa'daki yaşam tarzını Türkiye'ye tanıttıklarını ortaya koymaktadır. Nitekim yazar, altmışlı ve yetmişli yılları bugünün Türkiye'sini oluşturan önemli gelişmelerin yaşandığı yıllar olarak görmektedir. Çünkü altmışlı ve yetmişli yıllar hem siyasal hem de toplumsal anlamda büyük dönüşümlere neden olacak gelişmeleri içermektedir.

Kuramsal çerçeve üçüncü bölümde kuşak olgusuyla devam etmektedir. Yazar, kuşak olgusuna yer vererek kolektif belleğin oluşumunda aynı dönemi deneyimleyen katılımcıların oluşturdukları ortak anlatının altını çizmektedir. Bu bağlamda yazarın başvurduğu kavram "zamanın ruhu (*zeitgeist*)" olmaktadır. Bu bölümde zamanın ruhunun anlaşılabilmesi için katılımcı ifadelerine de yer verilerek tarihsel arka plan desteklenmektedir. Yazar, 60'lı ve 70'li yılların solun yükseldiği, isyankâr, "çatışmalı ve devingen" gibi özelliklere sahip bir dönemi ifade ettiğini belirtse de farklı gruplar arasında bu deneyimin farklılaştığını bunun ise tam

olarak zamanın ruhuyla ilişkili olduğunu açıklamaktadır. Ancak yazar, bu dönemi aynı dönemde farklı yönelimler farklı politik duruşlar olsa da kuşakların “bizim zamanlarımız” olarak tanımladıklarını ve o zamanlara ilişkin “kültürel repertuar”larının oluştuğu bir anlatının var olması nedeniyle kuşak deneyimi olarak ele almaktadır. Yazar, 60’lı ve 70’li yılların temel gündemini oluşturan siyasal olay ve çatışmalardan ziyade bu olay ve çatışmaları deneyimleyen kuşağın kimliğine etki eden kültürel unsurları ele almaktadır. Bu bağlamda da bireylerin belleklerinin oluşmasını sağlayan toplumsal gelişmeler, etkili gündelik yaşamın belirleyicisi olan müzik, giyim, kıyafet ve kitle iletişim araçlarının da önemi büyüktür. Bu noktada bu dönemin müzik kültürü dünya konjonktürü ile karşılaştırılarak ele alınmakta ve birtakım sınıfsal analizler yapılmaktadır.

Ayrıca yazar, sadece müzik kültürü değil, giyim kuşam, saç sakal gibi sembolik unsurların döneme yansımalarını ele almakta ve bu dönemin dünyada nasıl deneyimlendiğini ve Türk gençliğine etkisini analiz etmektedir. Bunu yaparken sıklıkla katılımcı ifadelerine yer vererek anlatısını güçlendirmekte ve metinler arası ilişkiyi başarılı bir şekilde kurmaktadır. Ancak yer verilen katılımcı ifadeleri sıklıkla o dönemin sol düşünsel yönelimli kişilerinden oluşmaktadır. Dönemin muhafazakar-milliyetçi gençliğinin kolektif belleğine ilişkin alıntılara çok yer verilmemektedir. Muhafazakar-milliyetçi gençliğin solcu gençlerden ayırt edici farkları ortaya konulmak için birkaç örnek yer almaktadır. Bu durum daha çok dönemin ruhunu kaçırmamak için farklı örneklerle başvurulmuş olmasıyla ilgili görülmektedir. Bu eleştiri başta yöneltilen metodoloji eleştirisiyle ilişkilendirilebilir. Kitapta yer verilen katılımcı ifadelerindeki anlatıların farklı politik yönelimdeki kişiler için eşit düzeyde dağılması zaman zaman döneme ilişkin anlatının objektif sunulmasına gölge düşürmektedir. Ayrıca yazar, özellikle dönemin solcu gençliğine odaklanmak istediysen ve bunun araştırması için önemli bir anlamı varsa bile kitapta bu durum belirtilmemektedir.

Kitapta değinilen önemli bir diğer nokta ise belleğin çoğulluğu meselesidir. Yazar, önceki bölümde oluşturmaya çalıştığı kuşak belleğinin izlerini sürmeye devam ederken bir yandan da tek bir kolektif bellekten bahsedilemeyeceğini belirtmektedir. Nitekim deneyim ve hatırlama üzerine tartışmalara yer vererek katılımcılarının bireysel ve kolektif deneyimlerini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla döneme ilişkin genellemeler yapmaktan kaçınmakta ve belleğin çoğulluğuna vurgu yapmaktadır. Yazar, altmışları daha iyi analiz edebilmek için ellili yıllara ilişkin de bilgiler sunmaktadır. Örneğin Demokrat Parti dönemindeki siyasi süreçleri ele almaktadır. Aslında yazar, 27 Mayıs ve 1980 darbelerini ortaya çıkaran siyasal atmosferin tarihsel bir izleğini sunmaktadır. Bu bağlamda döneme ilişkin detaylı anlatımlar ve analizler yapmaktadır. Aynı zamanda katılımcıların o dönemi nasıl hatırladıklarına da değinmektedir. Bu noktada katılımcıların darbeleri anlamlandırma, tanımlama ve ifade biçimlerindeki farklılığa yer vermektedir. Anlatılardaki benzerlikte ise idamlar ön plana çıkmaktadır. Çünkü bunlar bir tür toplumsal travma yaratmıştır. Yazar buradan hareketle geçmişin hatırlanırken

hafızada yer edinen anılar kesişiminin kolektif belleği nasıl oluşturduğunu çok iyi bir şekilde ortaya koymaktadır.

Kitabın altıncı bölümünde dördüncü bölüme benzer konular farklı bağlamlarda yer almaktadır. 1980'lerde hızlanan toplumsal dönüşüm ele alınmakta ve katılımcıların bu dönemi nasıl hatırladıklarına yer verilmektedir. Aslında yazar bu bölümde daha çok 12 Eylül'e odaklansa da bugün ile sürekli bir ilişki kurarak günümüz Türkiye'sinin yakın tarihini değerlendirmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda da katılımcılara daha çok nostaljik bir değerlendirme yapmalarını mümkün kılan bugünden sorular sormaktadır böyle geçmişle kıyaslanan anlatımları ortaya çıkarmaktadır. Aslında bu anlatımlar daha önce yer verilen geçmişe ilişkin kolektif belleği oluşturan unsurların yeniden, bugünden düşünülmesini ve tekrar değerlendirme yapmayı da mümkün kılmaktadır.

Sınıf ve toplumsal cinsiyet, yazarın bugünden geçmişi anımsarken önemli bir değişken olarak değerlendirdiği unsurlardır. Beşinci bölümde özellikle eğitimin sınıfsal ayrışmayı gösteren önemli bir unsur olduğunu vurgulamaktadır. Burada sınıfsal bir analiz yapmak istediği için katılımcıların arka planına ilişkin kısa ve genel bilgiler sunmaktadır. Yazar, katılımcıların müzikal beğenileri üzerinden sınıfsal kökenleriyle ilişkili bir analiz de sunmaktadır. Ayrıca yazarın üzerinde durduğu diğer bir nokta ise toplumsal cinsiyet rollerinin kadınlar tarafından erkeklere kıyasla daha yoğun hatırlanmasıdır. Bunun sebebinin ise kadınların kamusal alanda olma sıklığının az olmasıyla ilişkilendirmektedir. Nitekim kadınların annelerinden daha çok babalarına dair anılarına başvurmaları babaların kamusal deneyimiyle ilişkilidir. Aynı zamanda babaların kızlarını okutmak, kamusal alana dahil etmek için verdikleri mücadele katılımcılar tarafından sıklıkla ifade edilmektedir.

Sonuç olarak yazarın odağını 60'lı ve 70'li yılların kolektif belleği oluştursa da yazar seksenlere de yer vermekte ve geçmişi, bugünü inşa eden bir tarihsel süreç olarak değerlendirmektedir. Bu bağlamda radyo, televizyon, müzik, çeviri çalışmaları, basılı yayınlar gibi unsurlar dönemin belleğini oluşturmada ve bir sonraki kuşağa aktarmada önemli araçlardır. Nitekim katılımcıların dönemi hatırlaması istendiğinde kültürel, toplumsal ve özellikle siyasal unsurların taşıyıcısı olarak radyo ve basılı yayınların bellekte yer edindiği görülmektedir. Yazar, özellikle dönemin toplumsal yapısını ortaya çıkarırken katılımcıların ifadelerinde ortaya çıkan anlatılara ilişkin analizler sunmaktadır. Dolayısıyla kitapta kuramsal çerçeve ile mülakat deneyiminin sürekli eş zamanlı olarak ilerlediğini başka bir deyişle metinlerarası bir anlatının başarılı bir şekilde sunulduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca özellikle bu çalışmanın çeşitli metodolojik sınırlılıkları içerse bile Türkiye'deki kolektif bellek çalışmaları için önemli bir başvuru kaynağı olduğu söylenebilir. Bu bağlamda yazarın altmışlı ve yetmişli yıllara ilişkin sadece kültürel ya da siyasal unsurlara odaklanmak yerine daha kapsayıcı bir anlatıma yer vermiş olması dönemleri çok boyutlu bir biçimde değerlendirmesini mümkün kılmıştır. Ayrıca kitap boyunca akıcı ve açık bir üslup benimsenmiş, yoğun teorik ve karmaşık anlatımlar sunulmamıştır.